

RĂDĂCINILE ISTORICE ALE CONSTITUȚIEI*

*Membbru corespondent al AȘM
Ion GUCEAC*

HISTORICAL ROOTS OF THE CONSTITUTION

Summary: This scientific approach argue assumption that the content of the constitution of any state is determined primarily by the centuries-old tradition of political and legal principles. In support of this idea, the author brings several arguments to demonstrate that the origin of the constitution as the supreme legal act legally lies a number of factors generally defined conventionally as the historical and political roots of the constitution. The influence of these different factors in each specific state, but overall she built that foundation on which modern constitution was formed taking into account all the characteristics of human participation in social life, in conjunction with the natural and social environment. Thus it appears that the Constitution is the cultural heritage of all mankind, its genesis and development are determined by several factors, such as the author's opinion, the most important were: the rule of law in ancient democracy, the natural law, the idea of sovereignty of the people, values religious political statements of the eighteenth century XVIII and beyond.

Keywords: Constitution, political and legal principles, social life, rule of law, sovereignty of the people.

Rezumat: Prezentul demers științific argumentează ipoteza conform căreia conținutul constituției oricărui stat este determinat, în primul rând, de tradiția multiseclară a principiilor politico-juridice. În sprijinul acestei idei autorul aduce mai multe argumente care demonstrează că la originea constituției ca act legislativ cu forță juridică supremă stă o serie de factori generali, definiți convențional ca fiind rădăcinile istorice și politice ale constituției. Influența acestor factori în fiecare stat concret diferă, dar în ansamblu ea a clădit acel fundament pe care s-a format constituția modernă. După cum se deduce, constituția reprezintă moștenirea culturală a întregii omeniri, geneza și dezvoltarea ei fiind determinate de câțiva factori, dintre care, în opinia autorului, cei mai importanți au fost: ordinea de drept în democrația antică; concepția dreptului natural; ideea suveranității poporului; valorile religioase; declarațiile politice ale secolului XVIII și din perioada ulterioară.

Cuvinte-cheie: Constituție, principii politico-juridice, viața socială, ordinea de drept, suveranitatea poporului.

Orice comunitate de oameni, organizată într-un stat, este constrânsă să-și instituie o bază normativă care să reglementeze relațiile sociale, economice, politice, raporturile juridice și de altă natură, iar ideile și principiile normative să le sistematizeze într-o lege fundamentală – constituția statului respectiv.

Deși statul modern recunoaște unul sau câteva acte legislative fundamentale numite constituție, în fiecare țară aceasta a apărut în perioade de timp diferite și în forme diverse. Conținutul reglementării constituționale a relațiilor sociale fundamentale este determinat, în primul rând, de tradiția multiseclară a principiilor politico-juridice. Nu excludem însă prezența elementelor constituționalismului chiar și în lipsa unui asemenea act normativ de excepție, deoarece pentru edificarea regimului constituțional este suficient ca o „creație juridico-statală să fie raportată la principiile constituționalismului propuse de istorie” [4, p. 111].

Împărtășim această opinie alături de unii reprezentanți ai doctrinei constituționale din Occident care consideră că „Istoria constituțională a unui stat începe odată cu nașterea statului, cu încheierea procesului de constituționalizare, cu finalizarea primului regim politic obiectiv” [27, p. 295], fapt ce corespunde pe deplin realităților istorice naționale.

La originea constituției ca act legislativ cu forță juridică supremă stă o serie de factori generali, pe care îi vom defini convențional ca fiind rădăcinile istorice și politice ale constituției. Influența acestor factori în fiecare stat concret diferă, dar în ansamblu ei au clădit fundamentul pe care s-a format constituția modernă ținând cont de toate caracteristicile participării omului la viața socială, în corelație cu mediul natural și social.

În viziunea lui Montesquieu, legile pozitive trebuie derivate din „natura lucrurilor” și nu din comanda arbitrară a unui legislator [5, p. 206]. Tot el a elaborat cunoscuta teorie, potrivit căreia clima caldă, temperată sau rece are o influență hotărâtoare asupra gândirii și comportamentului oamenilor, iar în consecință – asupra principiilor care stau la baza diferitelor tipuri de societăți [5], adică (n.a.) și asupra conținutului constituției și altor legi.

Autorul român Alexandru Văllimărescu relevă următorii factori de configurare a dreptului: factorul material (rasa, mediul, densitatea populației, starea economică etc.); factorul moral (credințele, religia, morala, marile curente de idei); oamenii superiori și hazardul [31, p. 281].

Profesorul Edmond Picard include în categoria factorilor de configurare a dreptului rasa (aceleași legi nu pot fi aplicate popoarelor ariene și celor

*Articol scris în contextul cercetărilor, pentru care autorul a fost desemnat membru corespondent al Academiei de Științe a Moldovei, prin decizia Adunării Generale a membrilor AȘM din 6 decembrie 2012.

mongole), mediul (clima, teritoriul, morala, starea economică și socială etc.); intruziunea străină; imitația (exemplul Turciei care a adoptat Codul civil elvețian); marii jurisconșulți (inteligența omului); atavismul juridic (obiectul implantat adânc, cum ar fi cazul Angliei); progenismul (adică germeii dreptului viitor); tehnica juridică; densitatea populației; acțiunea solidară a marilor forțe sociale (influența elementelor religioase, artistice, economice, literare etc.) [31, p. 260-263].

Unii autori demonstrează existența a trei categorii de factori: cadrul natural, cadrul social-politic și factorul uman [24].

Pornind de la ideea de „spirit general”, fiecare societate politică dobândește pe parcursul istoriei o structură mentală specifică, comună tuturor membrilor săi. Potrivit acestei teorii, caracteristicile mentale comune nu sunt determinate doar de cauze de natură fizică, cum ar fi teritoriul și clima, dar și de cauzele morale, precum religia, legile, maximele guvernământului, pildele trecutului, moravurile, manierele [5, p. 206].

Toma de Aquino, bunăoară, considera că toate legile, „de orice fel ar fi ele”, derivă din legea eternă care este „planul înțelepciunii divine, care direcționează toate acțiunile și mișcările [creaturilor]” [5, p. 104]. În viziunea lui Russo instituirea unei societăți cere oamenilor ceea ce numai cei mai înzestrați dintre ei posedă: o facultate de raționare foarte dezvoltată, iar pentru a face legi drepte, „oamenii trebuie să fie deja așa cum vor deveni abia ca rezultat al acestor legi” [5, p. 222]. Dacă raportăm afirmația lui Russo asupra factorilor de configurare a constituției constatăm că, într-adevăr, adoptarea acesteia se fundamentează pe principii de raționament puternic dezvoltate, mai cu seamă când este vorba de adoptarea constituției de către o putere constituantă originară. În ce privește solicitarea ca oamenii să fie pe potriva constituției până la adoptarea acesteia, credem că nu este posibil mai ales în cazul constituțiilor acordate sau celor adoptate în urma unor revoluții, lovitură de stat, sau impuse din exterior.

Nu putem trece cu vederea în contextul factorilor de configurare a constituției o instituție a legislației formale cum este *politica legislativă* prin care urmează să înțelegem „un ansamblu de idealuri, scopuri, mijloace și instrumente menite să imaterializeze conceptual fapte sociale, să le impună o dinamică proprie, inclusiv prin intermediul normelor juridice” [32, p. 4]. Autorul francez Francois Geny încă în anii 1920 a lansat ideea conform căreia activitatea de creație a dreptului, în general, iar în viziunea noastră și a constituției, oscilează între doi

poli independenți: „dat”-ul¹ și „construitul” [10, p. 96-97]. În opinia aceluiași autor „dat”-ul dreptului este alcătuit din mai multe elemente, inclusiv „dat”-ul real, numit și pur natural, care își găsește originea în condițiile fundamentale ce stau la baza umanității. Aceste condiții pot fi de natură fizică sau morală (climă, sol, producție, constituție anatomică și psihologică a omului, aspirații morale, sentimente religioase etc.) sau de natură economică, politică, socială. În viziunea scriitorului francez relațiile respective nu generează nemijlocit norme juridice, dar conturează forma și conținutul acestora, creând, astfel, mediul necesar pentru nașterea normelor juridice [10, p. 371].

Factorul natural reprezintă condiția firească în care se dezvoltă ființa umană și înglobează factori geografici, biologici, fiziologici și demografici ce influențează viața socială, dezvoltarea economică, dar și normele juridice în general și cele constituționale în special. Este bine cunoscut faptul că natura influențează direct și nemijlocit viața și activitatea individului și aceasta nu poate să nu se răsfrângă asupra legii fundamentale a societății. Într-adevăr, anumite componente ale cadrului geografic impun adoptarea unor reglementări specifice, de exemplu reglementări privind regimul juridic al mării teritoriale, regimul juridic al terenurilor agricole, al fondului forestier etc. În legătură cu aceasta încă Montesquieu susținea că locuitorii câmpurilor mănoase, prea ocupați, ca și comercianții, sunt mai indiferenți față de forma guvernării. Spre deosebire de aceștia, locuitorii unor zone muntoase sunt mai interesați de problemele date și mai dornici de guvernări moderate, mai energici, mai dispuși să lupte pentru ceea ce nu le oferă terenul. Aceeași poziție o împărtășește Pascal², în opinia căruia „Un meridian decide asupra adevărului. Legile fundamentale se modifică. Hazlie justiție pe care o limitează un râu sau un munte: adevăr dincoace de Pirinei, eroare dincolo de ei” [8, p. 73].

Factorul demografic la fel influențează conținutul normativ al constituției în sensul promovării unor dispoziții care ar stimula creșterea natalității ori pentru instituirea unor forme de control al acesteia.

Conținutul constituției este influențat și de *factorii politici*, deoarece statul, reprezentat prin auto-

¹ „dat”-ul dreptului presupune realitatea socială exterioară dreptului pozitiv care-i conferă acestuia substanțialitatea necesară existenței sale.

² Blaise Pascal (19.05.1623-19.08.1662) a fost un matematician, fizician și filozof francez având contribuții în numeroase domenii ale științei. Cea mai cunoscută lucrare filozofică a lui Pascal este *Les pensées*, o colecție de gânduri asupra suferinței umane și a încrederii în Dumnezeu, o lucrare apologetică creștină adresată noii lumi desacralizate.

ritățile publice centrale (Parlament, Șeful statului, Guvern etc.), partidele politice, grupurile de presiune, au un important rol în evoluția constituției. În același context, nu trebuie neglijat nici *factorul economic*, deoarece un anumit tip de organizare economică influențează și normele constituționale existente într-un stat – atât din punct de vedere ideologic, cât și al reglementării diverselor probleme care țin de situația economică generală a țării. Astfel, politica exercitată de stat determină cadrul normativ existent la un moment dat în respectivul stat, bazele sale constituționale, modul de organizare și exercitare a puterii.

Ca document al Epocii moderne, Constituția s-a plămădit pe moștenirea culturală a omenirii. Ea nu a preluat în mod automat ce e vechi, ci a dezvoltat anume acele elemente care nu au reținut atenția generală a generațiilor precedente, astfel încât constituția ca act legislativ fundamental nu a apărut pe loc viran.

În opinia noastră, geneza și dezvoltarea ei sunt determinate de ordinea de drept în democrația antică, concepția dreptului natural, ideea suveranității poporului, valorile religioase, declarațiile politice ale sec. XVIII și din perioada ulterioară.

Ordinea de drept în democrația antică

În teoria dreptului s-a menționat că ordinea de drept reprezintă o „ordine socială ce reglează într-un mod pozitiv comportamentul unui om...” [14, p. 51]. Această ordine presupune și un sistem de norme a căror unitate este determinată de „...aceiași teme de valabilitate”, iar temeiul de valabilitate este „o normă de bază din care derivă valabilitatea tuturor normelor aparținând ordinii” [14, p. 49].

O primă contribuție a statelor antice la opera de încetățenire a constituționalismului constă în „înălțarea” pe Olimp a legii scrise. În Roma antică, familia juridică romano-germană a adoptat principiul *Non exemplis sed legibus iuricandum est* (*Verdictul nu se pronunță în temeiul exemplelor, ci al legilor*). Perceptul că legea e putere, că legea poate schimba ordinea lucrurilor a avut o importanță revoluționară în formarea culturii juridice. Implementarea acestuia în practica socială a început chiar în perioada democrației antice. Un exemplu elocvent al puterii legii îl constituie reformele arhontelui atenian Solon (sec. VI î. Hr.), care au fost făcute cu ajutorul legilor.

În vechile democrații importantă era nu atât legea scrisă, cât nuvelele (lege derogatorie, suplimentară) raționale și juste, care să corespundă cu voința majorității poporului. Bineînțeles, voința poporului se asocia cu pătura cetățenilor liberi – bărbați-proprietari. Pe de altă parte, în esență legea este lege

numai dacă este justă și nu este adoptată în interesele unui om, unei clase, unui clan, unui grup. Acest aspect este abordat de Platon în dialogul *Legile*: „Noi recunoaștem că acolo unde legile sunt stabilite în interesul câtorva oameni nu este vorba de organizare de stat, ci numai de certuri interne... Eu prevăd pieirea iminentă a aceluia stat în care legea nu are putere și se află în mâinile cuiva” [26, p. 167].

Ideea privind coincidența legii cu dreptatea constituie valoarea culturală a lumii antice, îndeosebi a Greciei antice, moștenită și implementată în prezent în statele democratice prin diverse programe sociale. Legiuitorul de azi deseori în constituții își trasează scopul și sarcina de a crea un stat social în calitate de valoare și sarcină. Deși problema coincidenței legii cu dreptatea a fost pusă demult, ea nici pe departe nu este soluționată în prezent.

De la lumea antică constituțiile contemporane au moștenit instituția democrației directe și a celei reprezentative. Dacă teoria constituționalismului recunoaște poporul drept unica sursă a puterii de stat, democrațiile antice fixau asta *a priori*. Bazele democrației directe au fost puse încă în perioada homeriană (sec. XI-IX î. Hr.), când în polisurile grecești pentru soluționarea unor chestiuni importante se convocau adunările thilelor³ și fratriilor⁴.

Adunările populare ca organe ale puterii de stat a cetățenilor liberi au existat și în Roma antică în perioada republicii. Acolo aveau loc trei feluri de adunări (lat. *comitia*): adunarea curiilor⁵, centuriilor⁶ și triburilor⁷. Adunările populare din statele antice, ca formă a democrației directe, au demonstrat că la ele din diverse cauze (comunicațiile de transport nedezvoltate, lipsa de interes ș.a.) nu participau toți cetățenii. De aceea, deja în democrația antică apare instituția *cvorumului*.

Statele antice au introdus mecanismul juridic de ocupare a funcțiilor de către persoanele cu putere de decizie și termenele de aflare a lor în funcție. Constituțiile contemporane nu pot fi imaginate fără aspectele amintite. Procedeele juridice de ocupare a funcțiilor (în afară de uzurparea puterii) erau: ale-

³ Thile – în Grecia antică: uniuni de ginți, ulterior transformate în districte teritoriale; fratrii-uniuni de clanuri din care erau constituite thilele.

⁴ Fratrii – uniuni de clanuri în Grecia antică din care erau constituite thilele.

⁵ Curii – în Roma Antică: uniuni ale bărbaților-războinici în Roma antică în perioada de dominație a relațiilor gentice-tribale.

⁶ Centurii- unități de divizare militară-politică a cetățenilor.

⁷ Triburi – inițial, trei triburi romane antice (romanii, tiții și lucerii) din care era constituită comunitatea patriciană romană; ulterior – districte administrativ-teritoriale.

gerea deschisă directă, alegerea secretă, alegerea cu mai multe trepte, alegerea strictă dintr-un anumit grup social sau dintr-un grup de funcționari (de exemplu, în Roma antică censori erau aleși numai dintre foștii consuli), numirea în funcție, ocuparea funcției prin tragere la sorți, alegerea în funcție după puterea „strigătului”.

Ocuparea funcțiilor în urma tragerii la sorți a fost o încercare de a evita corupția, luarea de mită și cumpărarea voturilor – fenomene care se regăsesc și în zilele noastre.

Rezumând importanța ordinii de drept antice în devenirea constituției, putem spune că ea a oferit principiul normei generale abstracte cu ierarhie riguroasă, precum și multe alte instituții de drept (democrația, cvorumul, ocuparea funcțiilor pe un anumit termen, colegialitatea, procedura juridică ș.a.). Aceasta nu înseamnă că în lume nu există state care își creează constituția materială pe alte baze. Statele de felul acesta sunt: Marea Britanie – pe baza cuncturilor politice și a deciziilor judecătorești, țările musulmane – pe baza normelor religioase.

Concepția dreptului natural

Constituția scrisă s-a format pe baza renașterii dreptului natural al cărui concept a apărut în perioada în care dreptul roman „nu s-a mai putut impune”, astfel că juriștii „au fost nevoiți să elaboreze un sistem de reguli simple, acceptate de toți și cu același înțeles pentru toată lumea, numit *ius gentium*” [6, p. 136].

Aceste reguli simple numite *ius naturale*, încorporate în *ius gentium*, în urma interpătrunderii au constituit ceea ce a fost numit „principii absolute pentru toți oamenii” [6, p. 136]. Cicero a identificat legea naturală cu rațiunea, a contribuit și a sporit universalitatea acestor principii. Din perspectiva firescului din om, Cicero definește și virtuțile, adică „ceea ce este demn prin natura sa să fie prețuit în sine, fără a ține seama deloc de utilitate, răsplată, avantaj”, în lumea unui „așa se cuvine” universal valabil [7, p. 51; 7, p. 83].

Însă dreptul natural a căpătat un nou impuls după apariția lucrărilor fundamentale ale lui Thoma d’Aquino în sec. XIII. Conform teologului și filosofului medieval, există patru tipuri de lege: legea eternă, legea naturală, legea umană și legea divină [5, p. 104]. În viziunea lui legea naturală este produsul rațiunii umane, în sensul că oamenii o percep exercitându-și propria rațiune. Pentru Toma legi naturale sunt acele legi care determină atât însușirile obiectelor naturii, cât și posibilitățile omului. Dreptul natural servește la păstrarea ordinii din veci

stabilită, ea este permanentă, emană de la Dumnezeu, pentru ca fiecare om să facă numai bine și să se ferească de rău.

Doctrina dreptului natural din sec. XVII-XVIII a proclamat drepturile naturale, inalienabile ale omului pornind de la postulatul că în societate există drepturi de două feluri: produse de voința omului și naturale.

Potrivit juristului olandez H. Grotius, care a sistematizat dreptul internațional (*Despre dreptul războiului și al păcii*) și unul dintre principalii reprezentanți ai dreptului natural (*Marea liberă*), învățătura despre dreptul natural imuabil constituie o parte firească, de sine stătătoare a jurisprudenței [9, p. 52]. Prin drept natural, Grotius înțelege dreptul în sensul lui adevărat, sensul larg al cuvântului, care se sprijină pe principiile elaborate de rațiunea umană. Aceste principii sunt următoarele: abținerea de la însușirea bunurilor străine, restituirea lucrurilor ce aparțin altei persoane și recompensarea foloaselor trase din aceasta, respectarea promisiunilor, compensarea daunelor pricinuite, ispășirea pedepsei meritate [9, p. 46]. După Grotius, dreptul natural izvorăște din necesitatea omului de a trăi în societate, această nevoie fiind și obârșia dreptului [9, p. 108].

S. Pufendorf (1632-1694), reprezentant al școlii dreptului natural situat aproape de Grotius, în lucrarea *De iure naturae et gentium*, pornind de la sursele de proveniență, face distincția între dreptul natural și morală. Afirmând universalitatea și raționalitatea dreptului, Pufendorf considera că dreptul este întemeiat pe rațiune și nu prin autoritate sau revelație. În opinia lui, societatea civilă este constituită în urma încheierii unor pacte sociale, fie de uniune (dă expresie unirii tuturor voințelor într-una singură), fie de subordonare (un instrument de reacție negativă față de atitudinea celor care nu respectă interesul comun, moment din care se trece de la legile naturale la cele civile), fie de guvernare (se referă la forma de guvernare ce trebuie adoptată, societatea civilă, odată constituită, impunând cu necesitate instituirea unei forme de guvernământ) [6, p. 140-141].

Un alt clasic al dreptului natural, juristul englez J. Locke consideră că înainte de formarea statului oamenii trăiau în condiții naturale, când fiecare avea posibilitatea să sancționeze alt individ care încălca norma de conviețuire și de gospodărire primitivă. Cum în starea naturală nu există un organ care s-ar ocupa de pedepsire, oamenii ajung la înțelegerea de a se organiza într-o comunitate mai complexă, de a crea statul, una dintre sarcinile primordiale ale căruia este să asigure fiecărui om drepturile naturale: la viață, la libertate, la egalitate în drepturi, la propri-

etate. O particularitate importantă a doctrinei lui J. Locke este că, odată cu formarea statului, oamenii nu trebuie să renunțe la drepturile lor naturale. Aceste drepturi niciodată nu pot fi înstrăinate. Dimpotrivă, în persoana statului drepturile naturale ale omului dobândesc un mijloc de apărare prin adoptarea de legi. Numai legea asigură respectarea drepturilor naturale: „... scopul legii este nu nimicirea și nu limitarea, ci păstrarea și extinderea libertății... Acolo unde nu este lege, nu este nici libertate” [19, p. 349].

Pentru realizarea libertății și asigurarea dreptății, proprietatea este tot atât de importantă ca și legea. În sec. al XVII-lea, când în Europa domina dreptul proprietății seniorale, iar în America înflorea comerțul cu sclavi, J. Locke demonstrează că proprietatea privată este firească pentru om și că ea a apărut încă înainte de formarea statului. Proprietatea este ceea ce omul a primit de la natură prin munca sa și ceea ce el și-o alătură ca pe ceva ce-i aparține anume lui. Apariția proprietății trebuie căutată în munca depusă; în proprietate privată se poate afla orice și în cantitate nelimitată. Omul poate aduna aur și argint fără a pricinui daună sie și altora. J. Locke subliniază că aceste metale în mâinile proprietarului nu se strică și nu se distrug [19, p. 290]. Textul scris cu peste 300 de ani în urmă sună ca un îndrumar pentru oligarhii de astăzi.

Drepturile naturale în diferite epoci, fără îndoială, se schimbau sub aspectul conținutului, dar neschimbată rămâne ideea dreptului ca produs al rațiunii umane, care asigură autonomia și supraviețuirea individului în societate. Dreptul natural, după cum arată V.S. Nerseseanț, este forma juridică de exprimare a primatului și priorității naturalului asupra artificialului în relațiile umane [25, p. 613]. Aplicarea concepției dreptului natural în contextul societății actuale trebuie să suporte unele ajustări determinate de „problematika evaluării justeții legilor, care nu mai face apel la dreptul natural ca măsură a dreptului pozitiv...” [6, p. 162].

Ideea suveranității poporului

Începând cu sec. al XVII-lea (mai ales cu încheierea Păcii de la Westfalia)⁸ și până în prezent, suve-

⁸ Pacea Westfalică este înțelegerea din 1648 prin care a fost pus capăt Războiului de treizeci de ani (1618-1648). Tratatul de pace este alcătuit din două documente: tratatul din Münster (încheiat între Sfântul Imperiu Roman și Franța) și tratatul din Osnabrück (încheiat între Sfântul Imperiu Roman și Suedia). În Pacea Westfalică a fost reafirmată prevederea Păcii Religioase de la Augsburg (1555), prin care religia catolică și cea protestantă (luterană) au fost privite ca egal îndreptățite, această prevedere fiind extinsă prin Pacea Westfalică și asupra confesiunii calvine din imperiu. În anul 1648 orașul Stettin cu regiunile adiacente, orașul Wismar, episcopatul Bremen și Verden. Danemarca nu obține teritoriile pretinse. Austria cedează Franței

ranitatea a devenit o problemă care suscită diverse dezbateri științifice. După cum afirmă profesorul Antonie Iorgovan, „...nu există sesiune științifică internațională la care ea să nu se ridice” [18, p. 146].

În anii 1930, Harold J. Laski spunea următoarele: „Nimic nu ne este mai necesar în zilele noastre decât clarificarea noțiunilor antice. Suveranitate, libertate, autoritate, personalitate – acestea sunt cuvinte a căror istorie și definiție ne-o dorim, sau mai degrabă dorim să le cunoaștem istoria pentru că substanța lor de fapt este definiția [15, p. 314]. În viziunea lui conceptul de suveranitate „nu poate fi găsit în societăți în care nu există stat” [17, p. 17]. În calitate de argumente autorul aduce următoarele afirmații: conceptul de suveranitate apare doar după ce a avut loc un proces de integrare sau reconciliere între stat și societate; conceptul de suveranitate va ieși la suprafață oriunde și oricând acest proces va ajunge într-un anumit stadiu de progres [17].

Pentru a înțelege suveranitatea, ne avertiza Hegel, „trebuie să posedăm în genere conceptul a ceea ce constituie substanța și adevărata subiectivitate a conceptului”. În viziunea marelui gânditor, întrucât suveranitatea exprimă „idealitatea oricărei îndreptățiri particulare, se poate lesne comite eroarea de a o considera drept simplă putere și arbitrar gol, și de a socoti suveranitatea sinonimă cu despotismul” [16, p. 276].

Constituția ca fenomen al dreptului și politicii Epocii moderne a dat răspuns la întrebarea: cui aparține puterea supremă în stat. Europa, în perioada fărâmițării feudale, se sprijinea pe relațiile contractuale dintre rege și feudali. Pe atunci nu era o putere de stat unitară, existau mai multe centre de putere; în legătură cu aceasta, nu erau drepturi unice, obligații unice, o ordine unică. În realitate aceasta conducea la războaie permanente atât între feudali, cât și între statele relativ nu prea mari.

În secolele XVI-XVIII termenul „suveranitate” a trecut prin trei etape de dezvoltare: 1) suveranitatea de stat; 2) suveranitatea poporului; 3) suveranitatea națională. (Problema suveranității în știință este destul de complexă, în afară de tipurile enumerate de suveranitate mai există suveranitatea organelor de stat, suveranitatea organelor supranaționale ș.a.).

Dezvoltarea filozofiei dreptului a condus la recunoașterea faptului că organul suprem în stat este

Sundgau. Franța prin uneltirile cardinalului Richelieu, care a fost împotriva încheierii păcii, devine cea mai influentă și puternică țară din vestul Europei. Întinderi mari din Sfântul Imperiu Roman sunt pustiite de război, pierderile constituind între 3 - 4 milioane de vieți omenești. Statele germane nu aveau ieșire la mare fiind excluse din comerțul maritim, fapt ce a influențat dezvoltarea economică în comparație cu țările riverane din acea perioadă, ca Olanda, Anglia, Franța.

poporul, că suveranitatea aparține poporului. Primii care au fundamentat această idee a constituționalismului, atât de importantă în zilele noastre, au fost J. Locke și J.-J. Rousseau.

În lucrarea sa *Două tratate despre conducere* (1690) J. Locke scria că puterea supremă în toate cazurile și în toate împrejurările rămâne în mâinile poporului [19, p. 349]. Aceeași idee, dar cu utilizarea categoriei *suveranitate*, a fost formulată mai târziu de către J.-J. Rousseau. Gânditorul era adeptul concepției contractului social, potrivit căreia, pentru formarea statului, este necesară voința liberă a oamenilor. În stat cetățenii creează o voință comună, dar ea se poate forma numai dacă este încheiat contractul social. Conform acestui contract, fiecare om se oferă pe sine, forțele sale pentru voința comună. Întreaga putere de stat trece la suveran, pe care îl formează participanții la contractul social. Acest suveran este poporul – singurul posesor al suveranității. Este de menționat că J.-J. Rousseau era împotriva reprezentării populare în procesul legislativ, idealul lui fiind democrația directă. El scria în celebra sa lucrare *Despre contractul social, sau Principiile dreptului politic* (1762): „Fiecare din noi pune în comun persoana și toată puterea lui, sub conducerea supremă a voinței generale; și primim în corpore pe fiecare membru, ca parte indivizibilă a întregului” [28, p. 16]. După Rousseau, actul de asociere dă naștere unui corp moral și colectiv constituit „din tot atâția membri câte voturi sunt în adunare, corp care capătă, prin însuși acest act, o unitate, un eu colectiv, o viață și o voință a sa.” Această formă de asociere devine o persoană publică care „purta odinioară numele de *cetate*, iar astăzi poartă numele de *republică* sau corp politic, fiind numit de către membrii săi *stat* atunci când este pasiv, *suveran* când e activ și *putere* când e comparat cu alte formațiuni asemănătoare” [28, p. 16-17]. Puterea, „dirijată de voința comună”, rezuma gânditorul, se numește suveranitate [28, p. 24].

Foarte exact a scris despre suveranitate G. W. F. Hegel: „*Despre suveranitatea poporului* se poate vorbi în sensul că poporul este în genere independent în raport cu *lumea exterioară* și formează propriul său stat...” [12, p. 320].

Evoluția istorică a conceptului suveranității este îmbogățită și prin noile teorii care reprezintă într-o nouă lumină elementele constitutive ale suveranității din perspectiva procesului de integrare a statelor europene. În vizorul acestor teorii este problema titularului suveranității, din care motiv aceste teorii susțin că puterea politică în calitate

de fenomen și formă instituționalizată trebuie să se raporteze la un titular căruia îi sunt recunoscute anumite prerogative [30, p. 19]. Dacă în teoriile teocratice acest titular absolut al puterii politice era monarhul absolut, în teoriile moderne și chiar actuale vizând conceptul suveranității, titularul absolut al puterii politice și, respectiv, al suveranității este poporul sau națiunea, iar statul este „titularul puterii publice (al puterii de stat, al capacității de acțiune) ce i s-a încredințat în mod legitim de către popor” [30, p. 19].

Puterea exprimată prin suveranitate se justifică prin dispozițiile constituționale, care în același timp reflectă relația intrinsecă între popor, națiune, putere de stat și suveranitate.

Susținem opinia autorilor care recunosc că această legătură rezultă „din dezvoltarea constituționalismului și se confirmă chiar din textele constituționale contemporane” [30, p. 19]. Astfel, legătura indisolubilă între putere și popor, faptul că suveranitatea aparține poporului însuși, că suveranitatea nu poate fi înstrăinată și transmisă altcuiva a devenit postulatul principal al constituțiilor statelor contemporane. Singura sursă a puterii politice este poporul. Această concluzie este reflectată în art. 2 al Constituției Republicii Moldova, potrivit căreia suveranitatea națională aparține poporului Republicii Moldova, care o exercită în mod direct și prin organele sale reprezentative, în formele stabilite de Constituție. Nicio persoană particulară, nicio parte din popor, niciun grup social, niciun partid politic sau o altă formațiune obștească nu poate exercita puterea de stat în nume propriu. Uzurparea puterii de stat constituie cea mai gravă crimă împotriva poporului [1]. Puterea de stat, în felul acesta, aparține poporului ca o comunitate, ca un tot unitar. Poporul este concomitent și subiect al guvernării, și guvernat.

Influența Uniunii Europene asupra suveranității Republicii Moldova, în procesul de aderare și integrare în Uniune, va depăși cu mult posibilitățile ei de a-și impune punctul de vedere. Și totuși, Republica Moldova va trebui să-și proiecteze o identitate proprie în Uniunea Europeană. În primul rând, Republica Moldova va trebui să adopte o abordare modernă a suveranității și să realizeze că *partajarea atributelor suveranității cu UE este un avantaj*.

Privitor la transformările ce urmează să aibă loc în domeniul *suveranității juridice*, este de reținut că acestea trebuie să plece de la înțelegerea de către juriști și politicieni a faptului că natura suveranității juridice a suferit unele schimbări și că noțiunea de suveranitate fundamentată în sec. al XIX-lea este demult depășită.

Una din problemele substanțiale care trebuie abordate este introducerea în Constituție a recunoașterii supremației dreptului european și a aplicabilității sale directe. Alt aspect ar fi recunoașterea posibilității delegării exercițiului anumitor competențe naționale către Uniunea Europeană. În acest sens e necesar ca autoritățile din Republica Moldova din diferite domenii de activitate să cunoască în detalii legislația și atribuțiile UE pentru a ști „ce și cât” trebuie delegat în competența acesteia.

Din seria modificărilor pe care le vor suporta atât Constituția cât și alte acte legislative naționale, ar trebui să amintim aici garantarea dreptului oricărui cetățean european de a alege și de a fi ales în funcții publice naționale și locale în Republica Moldova, transpunerea în legislația națională a principiilor care se regăsesc în dreptul comunitar și anume: principiul subsidiarității, principiul proporționalității, principiul răspunderii statului Republica Moldova față de cetățeni pentru încălcarea dispozițiilor de drept comunitar etc.

Valorile religioase

În literatura juridică se recunoaște faptul că începuturile vieții juridice ale societății au fost asociate cu fenomenul religios, din care motiv dreptul a început a fi conceput în calitate de fenomen divin [32, p. 260-263], lucru firesc și natural, deoarece este cunoscut că până la apariția statului, ordinea socială s-a întemeiat pe o esență religioasă [29, p. 56].

Este constatat faptul că în cadrul civilizației sumeriene⁹ preoții erau administratori care planificau „eforturile maselor umane”. Ei erau singurii care știau să calculeze sosirea anotimpurilor, să proiecteze canale și să supravegheze lucrările de întreținere a acestora, să ducă evidența unor date fără de care era imposibilă coordonarea eficientă a activităților sociale. Aura supranaturală ce li se atribuia le acorda preoților posibilitatea să-și dezvolte „capacitățile de organizare atât în sfera religioasă, cât și în cea practică până când au reușit să ridice societatea sumeriană la nivelul primar de civilizație” [21, p. 33].

Toate acestea au contribuit la apariția unei teorii politice la baza căreia stătea un principiu fundamental al religiei mesopotamiene antice, în conformitate cu care capacitatea de a conduce venea de la zei. În același timp, regalitatea era investită cu o puternică

aură religioasă și prin participarea personală a regelui în ritualele religioase [21, p.52].

Izvoarele literare din secolul al XIII-lea î. Hr. demonstrează că marii regi din acea perioadă erau „prizonieri ai preoților, care, în calitatea lor de apărători ai vechiului ritual și interpreți ai oracolelor, controlau minuțios toate acțiunile zilnice ale monarhilor” [21, p.147].

Un alt exemplu este localizat în perioada istorică în care își are începutul clar religia ebraică, când o parte a populației evreiești pornise să străbată deșertul (apr. în secolul al XIII-lea î. Hr.) sub conducerea lui Moise. Schimbarea modului de viață, de la munca forțată în interesul public la viața hoinară din deșert necesita legi clare, aplicabile în noile condiții. Situația devenise complicată și prin faptul că vechile obiceiuri fusese uitate, iar cei ce l-au urmat pe Moise erau de origini diferite astfel lipsindu-le o conducere și organizare tradițională. În aceste circumstanțe, consideră William H. McNeill, era natural și inevitabil ca legea lui Moise să îmbrace o formă religioasă, inclusiv cele zece porunci [21, p.157-158]. Când tribul reformat de Moise s-a localizat în Palestina, celelalte triburi neavând o lege scrisă au adoptat religia monoteistă. Ulterior, scrierile istorice ale evreilor au fost influențate de credința iudaică al cărui rol ca Dumnezeu al Oștirilor însemna că puterea lui se manifestă „cel mai distinct în sfera politică și militară” [21, p.158].

În societatea evreiască timpurie profeții au devenit principalii purtători de cuvânt ai religiei lui Moise, motiv pentru care întreaga comunitate le cerea sfatul în orice problemă importantă. Cuvintele unui profet nu puteau fi ignorate nici măcar de regii și preoții ale căror acțiuni le denunța [21, p. 160]. Profeții mai proclamau dreptatea și mila lui Dumnezeu, susținând că motivul pentru care El intervenea în viața oamenilor era „ajutorarea celor drepti și pedepsirea răului”. În viziunea lui William H. McNeill „această combinație de putere universală și dreptate absolută a exaltat tendințele spre universalism religios și individualism etic” apărute și în alte religii ale Orientului Mijlociu în acea perioadă [21, p. 160].

Apariția creștinismului este considerată unul din momentele cele mai importante din istoria lumii, care, în viziunea noastră, nu putea să nu influențeze și apariția constituției.

În Imperiul roman, bunăoară, apariția creștinismului a condus la separarea „împărăției propovăduirii” de „împărățiile pământești”: „Dați Cezarului ce este al Cezarului și lui Dumnezeu ce este al lui Dumnezeu” (Matei, 22, 17-22) [20, p. 1125-1126].

⁹ Izvoarele istorice nu furnizează date privitor la originile sumerienilor. Totuși se constată că aceștia au venit în văile Mesopotamiei dinspre sud. Primele orașe care nu erau decât „sate mari” erau concentrate în partea sudică a câmpiei aluvionale. Sumerienii divizau terenul irigat în suprafețe mari care aparțineau unui zeu, dar administrate de preoți în numele lui.

După Revoluția Franceză din 1879, doar Biserica a opus rezistență uzurpărilor la care s-a dat guvernul revoluționar. Totuși, rolul ei în materie de drept scade. Asta însă n-a transformat Biserica într-o ramură a birocrăției guvernamentale, deoarece „autoritatea preoților și a episcopilor nu provenea din suveranitatea populară și nici de la stat, ci din pretențiile lor de succesiune apostolică” [1].

Treatat, în cadrul societății și în procesul de evoluție a fenomenului juridic s-au produs o serie de metamorfoze, care s-au soldat cu crearea bazelor jusnaturalismului, ca urmare dreptul fiind extras din transcendentalismul religios și plasat în zona rațiunii umane [32, p. 21]. A trecut mai bine de un secol de când autoritățile politice s-au separat de cele religioase, însă comunicarea dintre politic și religie rămâne a fi intensă. În calitate de argument poate servi utilizarea în limbajul politico-juridic a expresiilor de genul: „sacralitatea națiunii”, „drepturi sacre”, „voința națională și grație divină”, „purificarea vieții politice” etc. considerate a fi împrumutate din limbajul religios [3, p. 26].

Unele constituții în vigoare cuprind în conținutul său normativ formule religioase care apar în calitate de vector spiritual al creștinismului. De exemplu, Constituția României (art. 82) include în textul jurământului depus de Președintele țării, de membrii Guvernului expresia: „Așa să-mi ajute Dumnezeu!” [2], care este rostită doar pentru „legitimarea acțiunii politice ca fiind în armonie cu voința divinității” [3, p. 26].

Majoritatea constituțiilor contemporane consacra în calitate de drept fundamental libertatea conștiinței și a cultelor religioase. Astfel, Constituția Republicii Moldova (art. 31) garantează libertatea conștiinței, care însă trebuie să se manifeste în spirit de toleranță și de respect reciproc. Constituția nu se limitează doar la consacarea acestui drept, dar merge mai departe, statuând și libertatea cultelor religioase, și dreptul acestora de a se organiza potrivit statutelor proprii, în condițiile legii. Cultele religioase sunt autonome, separate de stat și se bucură de sprijinul acestuia, inclusiv prin înlesnirea asistenței religioase în armată, în spitale, în penitenciare, în aziluri și în orfelinate [1].

În Republica Moldova cultele religioase sunt autonome față de stat și se bucură de sprijinul lui, inclusiv prin înlesnirea asistenței religioase în armată, în spitale, în penitenciare, în azile și în orfelinate [2].

Laicizarea și raționalizarea puterii politice a avut drept urmare diminuarea influenței Bisericii asupra actului de guvernare, inclusiv asupra constituției, însă nu a eliminat totalmente influența sacrului.

Declarațiile politice

Un alt factor în timp, care a determinat crearea constituției ca document juridic scris, au fost declarațiile din sec. al XVIII-lea și din perioada ulterioară. Declarația politică este o proclamație solemnă a vreunui organ, un document care conține aprecierea împrejurărilor și faptelor, scopurilor și principiilor de activitate. Declarația nu conține norme juridice, dar deseori constituie un punct de plecare pentru elaborarea și adoptarea unor astfel de norme în viitor. Declarațiile politice din sec. al XVIII-lea au constituit punctul de pornire pentru o situație calitativ nouă a societății fără împărțirea oamenilor pe stări sociale.

Declarațiile politice au proclamat egalitatea formală a tuturor oamenilor. Dacă factorii apariției constituției, examinați anterior, erau rădăcinile ei ideologice și istorice, declarațiile politice pot fi considerate pasul următor – germele constituției și izvoarele ei în sfera politică. Aceste declarații proclamau scopul creării unei astfel de orânduirii statale care s-ar fi deosebit principial de toate cele precedente: anularea stărilor și a privilegiilor feudale, astfel ca oamenii să nu mai fie împărțiți după origine, proprietate, îndeletnicire și alte caracteristici; egalitatea formală în drepturi a cetățenilor; drepturile inalienabile ale omului.

Etapa contemporană a constituționalismului este specifică și prin extinderea factorilor de configurare a constituției de care este preocupată legistica formală care, făcând parte din științele guvernării, identifică câteva planuri ale puterii, inclusiv: stabilirea obiectivelor politice ale conducerii naționale; stabilirea soluțiilor normative necesare pentru atingerea obiectivelor politice; formalizarea mijloacelor, instrumentelor și metodelor de direcționare a comportamentului uman în vederea atingerii scopurilor politice prin intermediul normelor juridice [32, p. 4-5].

Obiectivele politice ale conducerii naționale poartă un caracter extrajuridic, dar ele sunt definitorii pentru celelalte două elemente ale procesului de conducere politico-juridică a societății. Concomitent, ele contribuie la formalizarea mijloacelor, instrumentelor și a metodelor de direcționare a comportamentului uman orientat spre atingerea scopurilor politice prevăzute în constituții.

Bibliografie

1. Constituția Republicii Moldova. Adoptată la 29.07.94. Monitorul Oficial al R. Moldova nr.1 din 12.08.1994.
2. Constituția României nr. 429/2003. Publicată în: Monitorul Oficial NR. 767 din 31 octombrie 2003.

3. Amititelioaie A. Puterea politică din România contemporană și tendințele ei discreționare, Iași, Junimea, 2009.
4. Арановский К. В. Государственное право зарубежных стран. Москва. Форум, 2000.
5. Boucher D., P. Kelly. Mari gânditori politici: de la Socrate pînă astăzi. București, Editura ALL, 2008.
6. Boldurean Cristina-Maria. Drept și raționalitate. București: Editura C.H. Beck, 2007.
7. Cicero. Despre supremul bine și supremul rău (trad. Gh. Ceaușescu). București: Ed. Științifică, 1983.
8. Dogaru Ion. Teoria generală a dreptului. Craiova, 1998.
9. Grotius H. Despre dreptul războiului și al păcii. București: Ed. Științifică, 1968.
10. Geny FF. Science et technique en droit prive positif, Second Partie.
11. Geny FF. Science et technique en droit prive positif, Premiere Partie, Recueeil Sirey. Paris, 1922.
12. Гегель Г.В. Ф. Философия права. Москва, 1990.
13. Gurvich G., Elementes de sociologie juridique. Paris, 1940.
14. Hans Kelsen. Doctrina pură a dreptului. București: Humanitas, 2000.
15. Harold J. Laski. The Foundations of Sovereignty and Other Essauys. 1921.
16. Hegel G.W.F. Prncipiile filosofiei dreptului. București: Editura IRI, 1996.
17. Hinsley F.H. Suveranitate. Chișinău: Știința, 1998.
18. Iorgovan Antonie. Drept constituțional și instituții politice. Teorie generală, București, Galeria J.L. Calderon, 1994.
19. Локк Дж. Сочинения. Москва. Т. 3.
20. Matei, XXII, 21, în Biblia, 1944.
21. McNeill William H. Ascensiunea Occidentului: o istorie a comunității umane și un eseu retrospectiv. Chișinău: Editura ARC, 2000.
22. Montesquieu Ch. Despre spiritul legilor. Ed. Științifică, București, 1964, Vol. I.
23. Montesquieu Ch. Despre spiritul legilor. Ed. Științifică, București, 1964, Vol. II.
24. Naschitz Anita, Teorie și tehnică în procesul de creare a dreptului. Ed. Academiei, 1969.
25. Nerseseanț V.S. Философия права. Москва, 1997.
26. Платон. Собрание сочинений. Т. 4. Москва, 1994.
27. Prelot Marcel, Jean Boulouis. Institutions politiques et droit constitutionnel. Dalloz, Paris. 1980.
28. Rousseau Jean-Jacques. Contractul social. AN-TET XX PRESS, Prahova, p. 16.
29. Schmitt C. Teologie politică. Traducere de L. Stan și L.Turcescu, București: Editura Universal Dalsi, 1996.
30. Varga A. Constituționalitatea procesului legislativ. București: Editura Hamangiu, 2007.
31. Vălimărescu A. Tratat de enciclopedia dreptului. București, 1999.
32. Vida Ioan. Legistica formală. Ediția a V-a, revizuită și completată, Universul juridic, 2012.

Mihai Țăruș, *Legenda crinului-3*, u/p, 2×(1100×1050 mm), 2011